MODERÁTORY A MEDIÁTORY ZÁTĚŽOVÉ ODOLNOSTI

Karel Paulík, editor

První kapitola „ZÁTĚŽ A JEJÍ ZVLÁDÁNÍ“ (autor Karel Paulík) přináší teoretický rozbor jevů podstatných pro zvládání nároků vycházejících z procesu adaptace člověka na jeho životní podmínky. Rozbor se opírá o domácí i zahraniční literární zdroje. Problematika zvládání zátěže je nazírána z procesuálního i dispozičního hlediska. Základní pojmy zátěž, stres, odolnost, zvládání jsou analyzovány v obecném pohledu i s přihlédnutím k podmínkám výkonu profese. Pozornost je věnována problémům koncepčního i metodologického rázu. Zátěž je charakterizována v rámci systému vztahů mezi požadavky (obecně veškeré podněty narušující rovnovážný stav organismu – homeostázu – vyžadující nějakou reakci) a možnostmi jedince se s nimi vyrovnat. Stres je chápán jako zvláštní případ zátěže, kdy je narušení homestázy výrazné (velký nepoměr mezi požadavky a možnostmi adekvátní odpovědi) a adaptivní reakce vyžaduje zvýšené úsilí, které nemusí vždy vést k žádoucímu výsledku (může dojít až k poškození nebo zničení některých funkcí nebo celého organismu). Uvedena jsou některá teoretická pojetí stresu vycházející z biologických a psychologických předpokladů. Rovněž jsou zmíněny nežádoucí následky nedostatečně zvládnutého stresu, zejména narušení pocitu pohody, snížení kvality života i další související jevy z oblasti zdraví či pracovní a životní spokojenosti. Zvláštní pozornost je věnována otázce zprostředkujících činitelů zvládání zátěže. V roli moderátorů a mediátorů rozlišovaných zde v souladu s pohledem některých autorů (R. S. Lazarus, R. M. Baron, D. A. Kenny, G. N. Holmeck aj.) autor uvažoval o osobnostních proměnných, dávaných zpravidla do souvislosti s odolností vůči zátěži (hardiness, SOC, locus of control, dispoziční optimismus, sebedůvěra, proměnné z okruhu Big Five).

Druhá kapitola s názvem „ZPROSTŘEDKUJÍCÍ ČINITELE ZVLÁDÁNÍ PRACOVNÍ ZÁTĚŽE“ (Karel Paulík) se věnuje otázkám moderačních a mediačních vlivů některých osobnostních proměnných na subjektivní percepci zátěže v profesně nediferencovaném souboru respondentů zahrnujícím technické a pomáhající profese i povolání z oblasti veřejné správy a služeb (N=803) a v souboru učitelů působících na druhém stupni základní školy. Autor využívá možnosti komparace učitelů a pracovníků dalších profesí i srovnání českých (N = 463) a slovenských učitelů (N = 509). Analyzován je rozsáhlý materiál získaný vlastním výzkumem v ČR i na Slovensku s využitím běžných i méně běžných matematicko-statistických postupů při zpracování údajů.

Třetí kapitola s názvem „ODOLNOST A GENDER“ je tvořena třemi relativně samostatnými částmi a věnuje se některým speciálním otázkám souvisejícím se vztahy genderu jako „sociálního“ pohlaví a zvládání zátěže. V první z nich s označením „Zprostředkující vliv genderových rolí v zátěžové odolnosti“ (autor Petr Saforek) je analyzována možnost chápat genderovou identitu a genderové role jako moderátory zátěže. Předmětem výzkumu jsou soubory učitelů středních a základních škol (N = 699) a studentů vysokoškolských škol (N = 394). K analýze „prostoru“ genderových rolí byla zvolena faktorovou analýza. V ní byly identifikovány 3 faktory – typy genderových rolí označené jako „tradicionalistický přístup“ vycházející z běžných genderových stereotypů, „žena jako ta druhá“ a „rovnost pohlaví“. Z výsledků lze vyvodit závěr, že existuje vztah mezi osobnostními proměnnými vztahujícími se k odolnosti vůči zátěži, vyjádřenými sumárními hodnotami hardiness a SOC a pojetím (interpretací) genderových rolí.

Druhý oddíl třetí kapitoly, nazvaný „Odolnost vůči zátěži a postoje k genderu žen pracujících jako učitelky“ (autor Karel Pavlica), zahrnuje analýzu výzkumu souvislostí některých osobnostních charakteristik učitelek základních a středních škol (N 447) s vazbou mezi zvládáním jejich pracovní zátěže a genderovými postoji. Výsledky naznačují, že určité

osobnostní charakteristiky z okruhu odolnosti vůči zátěži (SOC, dispoziční optimismus a hardiness) pravděpodobně mají vztah k postojům k genderovým otázkám, rozděleným zde podobně jako v předchozí části kapitoly na „tradicionalistický přístup“, přístup vyjádřený stručně výrokem „žena jako ta druhá“ a přístup založený na rovnosti obou pohlaví.

Poslední část třetí kapitoly má název „Gender, maskulinita – feminita v roli činitelů ovlivňujícíh vnímání zátěže“ (autorka Anna Schneiderová); přináší výsledky výzkumu, jehož se zúčastnili jako respondenti vysokoškolští studenti (N = 340) a který byl zaměřen na sledování maskulinity, feminity a androgynie jako faktorů vztahujících se k zátěžové odolnosti. Výsledky napovídají, že z hlediska zvládání zátěže je relativně nejvhodnější androgynie, zahrnující maskulinní i femininní genderové charakteristiky. Jedinci s vyšší úrovní androgynie – podobně jako jedinci maskulinní – měli snížený neuroticismus, dostatečnou sebedůvěru, vyšší dispoziční optimismus, zvýšenou úroveň obecné vzrušivosti (arousabilitu). Androgynní jedinci měli dále zvýšené hodnoty SOC (na rozdíl od maskulinních jedinců, kde byla vyšší pouze komponenta manageability – zvládnutelnost). K faktorům pozitivně ovlivňujícím percepci zátěže u androgynie patří i soutěživost (opak přívětivosti). Naopak jako nejméně výhodný činitel zvládání těžkostí se jevila feminita vycházející z tradičního pojetí ženské role (gender stereotypů) a vyznačující se senzitivitou, náchylností k psychickému vyčerpání, zvýšenou úzkostností a obavami. Jako činitele pozitivně ovlivňující zvládání zátěže u femininních jedinců se projevily comprehensibilita, přívětivost a u žen extraverze. Maskulinita má význam pro zvládání zátěže díky tomu, že je obecně charakteristická stabilitou, optimismem, zvýšenou úrovní SOC a arousabilitou (obecná vzrušivost). Maskulinní ženy k těmto proměnným přiřazují ještě extraverzi a svědomitost. U maskulinních mužů je nápadná zejména komponenta srozumitelnost.